

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ
ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА ТА БАТЬКІВ ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ
У ПРОЦЕСІ КОРЕКЦІЇ ЗВУКОВИМОВИ»**

Виконала магістрантка
заочної форми навчання
спеціальності: 016 Спеціальна освіта. Логопедія
Дерипаско Катерина Мирославівна

Керівник:
Левицький В.Е. кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:
Вержиховська О.М. кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ У ПОДОЛАННІ ПОРУШЕНЬ ЗВУКОВИМОВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	6
1.1. Психічні основи розвитку звуковимови у дітей в онтогенезі.....	6
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	15
1.3. Особливості звуковимови у дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку.....	27
1.4. Аналіз підходів у подоланні порушень звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....	33
Висновки до розділу.....	35
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ, РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ТА ОПИС ФОРМУВАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	38
2.1. Методика організації констатувального етапу дослідження.....	38
2.2. Аналіз результатів констатувального експерименту.....	44
2.3. Опис методики корекції та розвитку звуковимови в дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....	52
Висновки до розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Об'єктивні дані, отримані щодо здоров'я підростаючого покоління, змушують серйозно замислитися над проблемою посилення медичної, психологічної та логопедичної допомоги дітям дошкільного віку.

На жаль, кількість дітей із різними мовленнєвими порушеннями не має тенденції до скорочення. Навпаки, за статистикою, їх кількість збільшується: 38% дітей дошкільного віку мають різні порушення мовленнєвого розвитку, зокрема і загальний недорозвиток мовлення.

Загальний недорозвиток мовлення – розлад, у якому в дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом відзначається пізній (уповільнений) початок розвитку мовлення, порушення лексичної та граматичної сторони та звуковимови.

У дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ найпоширенішим недоліком мовлення є порушення звуковимови, яке може зустрічатися на будь-якому рівні його загального недорозвитку. Ці порушення створюють перешкоди спілкування дитини з оточуючими. Крім того, розвиток правильної звуковимови має велике значення для подальшого розвитку дошкільника, тому що рання корекція є найбільш продуктивною і попереджає труднощі навчання у школі. Важливість допомоги дітям з порушеннями мовленнєвого розвитку у дошкільному віці підкреслюється у науково-методичній літературі, документах з організації логопедичної допомоги.

Проте, в умовах дошкільного закладу не завжди надається можливість розширити та закріпити отримані вміння у довільній діяльності дітей. Корекційна робота має розглядатися як постійно діюча система, як мережа, у якій живе дитина.

Першим за своєю значимістю унікальним соціумом є сім'я, в якій дитина народилася і проживає. Сімейне виховання визнається пріоритетним. Від сімейного виховання залежить те, наскільки адекватною буде взаємодія дитини та соціального середовища.

Саме батьки можуть і мають створити необхідні умови для закріплення і засвоєних мовленнєвих навичок. Але, на жаль, у багатьох сім'ях або спостерігається байдуже ставлення дорослих до мовленнєвих проблем дитини, або висуваються високі вимоги до мовлення, які не відповідають рівню розвитку в онтогенезі. В результаті у багатьох дітей зникає бажання правильно говорити. Вони бояться вимовити щось неправильно. Обидва фактори виключають необхідну мовленнєву практику та загальмовують процес формування вимовної сторони. У зв'язку з цим, необхідно визначити найбільш прийнятні форми роботи, спрямовані на усунення порушень звуковимови у дошкільників.

Пошук оптимальних шляхів взаємодії вчителя-логопеда та батьків у корекційно-розвитковому процесі є актуальним на сучасному етапі.

Враховуючи це, ми визначили тему дипломної роботи: «Напрями та механізми взаємодії вчителя-логопеда та батьків дошкільників із загальним недорозвитком мовлення у процесі корекції звуковимови». Ця проблема є актуальною, незважаючи на достатню кількість теоретичних та практичних робіт, проведених у цьому напрямі.

Мета дослідження: розгляд, обґрунтування та створення оптимальної взаємодії вчителя-логопеда та батьків, спрямованої на подолання порушень звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Гіпотеза дослідження: оптимізована організація взаємодії батьків та логопеда сприятиме ефективній корекції порушень звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Відповідно до мети та гіпотези поставлені **завдання** дослідження:

1. Аналіз спеціальної літератури щодо розвитку та виправлення звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та з вивчення взаємодії логопеда з батьками у подоланні порушень звуковимови.

2. Проведення констатувального етапу дослідження з обстеження стану звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

3. Діагностична робота з батьками з метою виявлення їх готовності до співпраці у корекційно-розвитковому логопедичному процесі.

4. Розробка моделі корекційно-розвиткової допомоги у подоланні порушень звуковимови у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення на основі взаємодії вчителя-логопеда та батьків дітей.

5. Обґрунтування висновків за результатами проведеного дослідження.

Об'єкт дослідження: корекція звуковимови дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження: процес взаємодії вчителя-логопеда та батьків дошкільників із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку у процесі корекції звуковимови.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, бесіда, спостереження, анкетування, експеримент, статистична обробка результатів, наукове узагальнення.

Елементи наукової новизни: уточнено окремі змістові сторони наповнення поняття «корекція звуковимови».

Практичне значення отриманих результатів: отримані дані будуть мати практичний інтерес для логопедів, вихователів груп закладів дошкільної освіти та батьків дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

База дослідження: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу (спеціальний) "Центр Пагінець" Рівненської міської ради, м. Рівне.

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Загальний недорозвиток мовлення – складне порушення, при якому у дітей з нормальним слухом та первинно збереженим інтелектом відзначаються пізній початок розвитку мовлення, порушена звуковимова, лексика і граматики. Залежно від характеру сформованості компонентів мовлення виділяють чотири рівні мовленнєвого недорозвитку.

Поряд із недорозвитком мовлення у дітей вказаної нозології відмічаються недоліки розвитку психічних процесів: сприймання, уваги, пам'яті, мислення, уяви, а також у емоційно-вольовій та особистісній сфері. Одним з ключових симптомів при ЗНМ є порушення звуковимови.

Несформованість вимови звуків виражається варіативно. Найбільш поширеною формою є спотворена вимова звуків, у якому зберігається деяка подібність звучання з нормативним звуком, і відсутність звуку чи заміна близьким за артикуляцією, що створює умови для змішування відповідних фонем і ускладнень при оволодінні грамотою.

Причиною недоліків вимови звуків зазвичай є недостатня сформованість або порушення артикуляційної моторики, анатомічні недоліки будови артикуляційного апарата, порушення фонематичного слуху.

Для визначення та розрізнення звуків мовлення опорними є не тільки артикуляційні, а й акустичні ознаки, без опори на які неможливе розрізнення звуків на слух, що необхідно для успішного засвоєння дітьми правильної вимови. Залежно від групи порушених звуків та форми порушення будується корекційна робота. Вона складається з чотирьох етапів: підготовчого, постановки звуку, автоматизації та диференціації.

Необхідною умовою підвищення ефективності корекційної роботи є активне включення до цього процесу батьків дітей. Дитина, яка відвідує заклад дошкільної освіти, значну частину часу проводить у сім'ї, і батьки мають в цей час продовжувати роботу з навчання, виховання, розвитку та корекції.

Не всі батьки мають можливість виконувати покладені обов'язки у розвитку дитини якісно та з повною відповідальністю з низки причин:

- різний соціальний статус, рівень освіти батьків;
- непорозуміння батьками вікових особливостей дітей та педагогічних вимог (звідси завищені чи занижені вимоги до можливостей дітей);
- відсутність педагогічних знань та досвіду;
- перекладання всієї повноти відповідальності за здоров'я, виховання та навчання дитини на педагогів (делегування повноважень).

Констатувальний експеримент включав два етапи:

I – обстеження дітей із загальним недорозвитком мовлення для уточнення рівня сформованості фонетичних процесів. II – діагностика ставлення батьків з метою виявлення їх готовності до співпраці у логопедичному процесі.

Логопедичне обстеження базувалося на методичних дослідженнях та включало вивчення документації (медичних та мовленнєвих карт). Висновків ІКЦ), збору відомостей від психолога, вихователя, проведення анкетування та співбесіди з батьками.

У експериментальну групу було відібрано 10 сімей вихованців. Метою експерименту з батьками було визначення їх готовності до співпраці з логопедом у корекційній роботі з дітьми. Констатувальний експеримент складався з двох етапів:

1 етап. Бесіди та анкетування, для встановлення ступеня готовності батьків до співпраці, визначення рівня батьківської мотивації щодо співпраці з логопедом.

2 етап. Обробка одержаних результатів.

Вивчення анамнестичних даних дозволило виявити несприятливі фактори, що впливають на утворення порушень мовленнєвого розвитку: вагітність протікала, із загрозою викидня у 2 осіб, на тлі різних захворювань у 5 (внутрішньоутробний сепсис, внутрішньоутробна гіпоксія), швидкі пологи у 5 осіб (в однієї дитини з легкою асфіксією), штучне вигодовування у всіх; у всіх

відзначаються часті захворювання на ГРВІ; гіпотрофія I-II ступеня у 3 осіб, гіпохромна анемія у 5 осіб, у 1 людини – рахіт I ступеня; відзначається пізній початок гуління та белькоти у всіх дітей; перші слова у 7 осіб у 2 роки, у 3 осіб у 3 роки,

При аналізі дрібної моторики 80% обстежених дітей на момент дослідження відчували напруженість, скутість рухів; порушували темп виконання та переключення рухів, а також те, що батьки не звертають уваги на незграбність рухів рук дітей.

При обстеженні органів апарату артикуляції зазначалося, що у всіх дітей анатомічна будова апарату артикуляції з відхиленнями (зуби криві; язик товстий або млявий; під'язикова вуздечка – коротка; ньобо – високе, вузьке).

Результати обстеження стану артикуляційної моторики: при дослідженні рухових функцій апарату артикуляції (губ, щелепи, язика) із завданнями впоралися 30% дітей; у 40% відзначається недостатньо точне виконання проб, напруженість при утриманні створеної пози, рухи не диференційовані (рухи язика не точні, не повного обсягу, язик у гіпертонусі, утруднене піднімання язика вгору).

Дані дослідження динамічної організації рухів апарату артикуляції дозволяють зробити висновки: рухи у повному обсязі, правильно та активно ніхто не виконує; у 40% дітей рухи артикуляційного апарату мляві, їх обсяг неповний, заміна рухів, порушення перемикання від одного руху до іншого, наявність синкінезій, салівація; неможливість утримання створеної пози, невиконання рухів, застрягання на одному русі зустрічалося в 60% дітей.

Моніторинг оцінки стану фонематичних процесів показав, що: 90% дітей припускаються помилок при повторі складових рядів, що складаються з трьох складів з опозиційними фонемами (з них 50% не можуть повторити ряди з двох опозиційних фонем); 70% дітей припускаються помилок при виділенні заданого звука з ряду складів; 80% підбирають картинки на заданий звук із помилками; 40% дітей розрізняють слова-пароніми, але не можуть визначити відмінності у назвах.

Під час обстеження звукового аналізу слова зазначено: помилки у називанні першого наголошеного голосного звука у 40% дітей; при визначенні останнього приголосного спостерігаються помилки у 70%; 40% дітей припускалися помилок щодо початкового приголосного звука у слові.

Дані дослідження граматичного ладу та зв'язного мовлення виявили, що всі діти припускають помилки при складанні речень за сюжетними картинками. При складанні розповіді про свою улюблену іграшку: порушується послідовність; є аграматизми;

Так, всі діти припускають помилки при утворенні форм родового відмінка множини іменників і не володіють навичками словозміни іменників за числами в різних відмінках; А, 90% дітей використовують прийменниково-відмінкові конструкції з помилками; 50% володіють навичками словотвору зменшувальної форми іменників; 50% не можуть це зробити.

Серед порушень фонетичної сторони мовлення переважають порушення типу: заміни, спотворення звуків (свистячі, сонорні [р], [л]) відсутність звуків: [с, с'] – міжзубний – 30%; [з, з'] – міжзубний – 30%; [ш] – щічний – 60%; [ж] – щічний – 40%, заміна на [з] – 20%; [л] - губний – 40%; [л] – відсутній – 40%; [л'] - відсутній – 50%; [р] – відсутній – 40%, горловий – 50%, заміна [л] – 10%; [р'] – заміна [й] – 90%, заміна на [л'] – 10%.

Паралельно з логопедичним обстеженням дітей відбувалася діагностика їх батьків з метою визначення ступеня готовності до співпраці з логопедом у корекційній роботі з дітьми.

Аналіз анкетування дозволив визначити тактику виховного впливу батьків на дітей. Так, 30% з опитаних батьків використовували покупку іграшок як спосіб впливу на дитину. Організація дозвілля в сім'ї констатує, що активне залучення до сімейних заходів зустрічається лише у 40% сімей.

З цього можна дійти невтішного висновку, що у більшості сімей дитина перестає бути суб'єктом, а виступає у ролі об'єкта для покарань і заохочень. Визначення соціально-психологічного статусу сімей та рівня готовності батьків до участі у логопедичній корекції та взаємодії з логопедом показала в

результаті анкетування, що з 10 сімей – 9 повні; в одній із 10 сімей вихованням та навчанням дитини займаються бабуся з дідусем (батьків немає). Результати дослідження батьківської мотивації до співробітництва виявили, що 60% труднощів, на думку значної частини батьків, з якими вони стикаються в освіті та вихованні дитини викликані браком педагогічних знань. Готовність до підвищення педагогічної компетентності висловили усі батьки. Так, 70% батьків демонструють готовність до співпраці, налаштовані позитивно, з них 30% вказує конкретні види роботи (виготовлення логопедичних посібників, участь у святах, відкритих заняттях, виконання з дитиною домашніх завдань із зошита логопеда).

Робота з п'ятирічними дітьми із загальним недорозвитком мовлення передбачає такі види занять: заняття з формування лексико-граматичних засобів мовлення та розвитку зв'язного мовлення; заняття з формування вимови. Кількість цих занять змінюється в залежності від періоду навчання. У I періоді робота з корекції звуковимови проводиться лише індивідуально. У II періоді навчання мовленнєві можливості дітей зростають: фронтальні заняття з корекції звуковимови проводяться 1 раз на тиждень. У III періоді акцент переноситься на розвиток зв'язного мовлення, активізується робота не тільки щодо закріплення поставлених звуків, але й за оволодіння дітьми звуковим аналізом та синтезом.

У цей час фронтальні заняття з формування правильної звуковимови проводяться 2 рази на тиждень.

Логопедичну корекційно-розвивальну роботу з дошкільниками та їх батьками поділено на низку етапів: 1.Організаційний. 2.Основний. 3.Заключний. На кожному з етапів ми розглядали батьків як активних учасників корекційно-розвивального процесу.

Організаційний етап містить кілька періодів:

- Стартова психолого-логопедична діагностика дітей.
- Формування позитивної установки дітей на участь у заняттях.

- Формування інформаційної готовності батьків до проведення ефективної корекційно-розвивальної логопедичної роботи з дітьми.

На основному етапі суттєво поповнився арсенал форм роботи логопеда із близькими дорослими дитини. Як найдоцільніші засоби практичної організації методичної допомоги батькам було організовано індивідуальні та групові консультації, семінари, що навчають методам і прийомам корекційної роботи в домашніх умовах, практикуми, які проходили для батьків у формі «Відкритих занять», організація спільної роботи дорослих та дітей, тренінги.

Навчання батьків педагогічним технологіям необхідно проводити безпосередньо на заняттях, демонструючи способи їх застосування, забезпечуючи цим безперервність педагогічного процесу. Таким чином, другий етап на відміну від першого етапу, що носить інформаційно-ознайомчий характер, був практичним включенням батьків до корекційної роботи.

Враховуючи особливості порушень звуковимови у дітей із загальним недорозвитком мовлення були виділені наступні стадії корекційної роботи:

I стадія має на меті підготувати слухову, моторику (ручну та артикуляційну) до подальшої роботи над звуками.

II стадія – уточнення артикуляторного і акустичного образу, виділення з мовленнєвого потоку звуків, що правильно вимовляються.

III стадія – корекція порушеної звуковимови.

Кожна із стадій корекції включала участь батьків. Найбільш ефективною, емоційно яскравою формою роботи було проведення спільних занять з участю дитини та одного з батьків. Заняття основного етапу постановки, автоматизації, диференціації звуків проводилися з використанням ігор, виготовлених спільно батьками та дітьми.

Для роботи батьків та дітей вдома були запропоновані такі завдання: виконання завдань з логопедичного зошита; завдань з карток, що розвивають графомоторні навички, оптико-просторові уявлення; виготовлення спільно настільних ігор на автоматизацію та диференціацію звуків; Використання словесних ігор.

Домінуючою стала тактика активного включення засвоєних мовленнєвих стандартів у ситуацію природного спілкування, тобто така організація спільної діяльності дорослих та дітей, яка стимулювала б останніх до вправ та закріплення нових мовленнєвих навичок: заняття образотворчою та конструкторською діяльністю, ліплення та гра. Ці види діяльності забезпечують повноцінну мотивацію мовлення, тому що в них не просто формально закріплюються задані мовленнєві конструкції – мовлення виявляється мотивованим тими діями, які дитина виконує і тим самим сприймається як гра.

Заключний етап корекційно-розвивальної роботи передбачає якісну оцінку результатів проведеного спільного логопедичного впливу та визначення загальної та мовленнєвої готовності до шкільного навчання.

Зазвичай проведення підсумкової психолого-логопедичної діагностики та порівняння досягнень, у загальному та мовленнєвому розвитку дитини з даними первинного обстеження (тобто опора на критерій відносної успішності результатів корекційно-розвивальної роботи) дозволяє встановити виражену позитивну динаміку в розширенні мовленнєвих можливостей. Разом з тим, для логопеда та батьків заключний етап означає не лише оцінку результативності роботи з дітьми, а й вироблення певного судження про міру та характер участі кожного з учасників процесу.

За педагогічними спостереженнями та результатами повторного моніторингу батьків виявлено підвищення їх активності до співпраці з логопедом. Так, повторна діагностика батьків показала, що 30% адекватніше стали оцінювати можливості та стан своїх дітей; у 30% підвищилася віра у свою дитину; 20% стали рідше дорікати у невдачах, звертати увагу на досягнення дитини; у 40% батьків змінилося емоційне ставлення дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бєлая А.Й. Подолання не різко вираженого загального недорозвитку мовлення в учнів молодших класів: Методичні рекомендації для вчителів-логопедів. – Хмельницький: ТУП, 2004. – 300 с.
2. Бєх І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, – 1998. – 204 с.
3. Блінова Г.І. Альбом для обстеження мовлення у дитини. – К.: Благовіст, 2001. – 173 с.
4. Блінова Г.Й., Пічугіна Т.В. Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей. – К.: Благовіст, 2004. – 300 с.
5. Блінова Г.Й. Подолання мовленнєвих вад дітей. – К.: Благовіст, 2005. – 125 с.
6. Богущ А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВД «Слово», 2008. – 440 с.
7. Винокур А.С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку. – К.: Радянська школа, 1977. – 144 с.
8. Вишневський О.І. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій / О.І. Вишневський, О.М. Кобрій, М.М. Чепіль; за ред. О. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
9. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-е вид., – К.: Одеса: Либідь, 1991. – 280 с.
10. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.
11. Дидактичний матеріал для логопедичних занять / Г.І. Блінова. – К.: Радянська школа, 1985. – 280 с.
12. Довідник учителя-логопеда / С.М. Лупінович. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 122 с.
13. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 96 с.
14. Дьоміна І.Й. Розвиток мовлення дитини. – К.: Главник, 2004. – 96 с.

15. Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За загальною редакцією С.Д. Максименка. – Вінниця: Нова книга, 2000. – 543 с.
16. Ефименкова Л.Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов. – М.: Просвещение, 1991. – 224 с.
17. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. – К.: Либідь. – 2005. – 464 с.
18. Карта логопедична обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: Методичні рекомендації для практичної роботи / Автори-укладачі І.Г. Дмитрієнко, Л.О. Федорович. – Полтава: Пересвіт. – 2006. – 33 с.
19. Кирей І.Ф., Трунова В.А. Методика викладання каліграфії в початковій школі: навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 143 с.
20. Коваленко М. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник/ М. Коваленко. – К.: Центр Літератури, 2006. – 664 с.
21. Кубинський М.В. Формування навичок письма – одна з основних проблем початкової школи // Початкова школа. – 2006. – № 5. – С.10-13.
22. Кузьмінський, А.І. Педагогіка родинного виховання: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
23. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови. – К.: АСК, 1999. – 98 с.
24. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, С.В. Зорина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 304 с.
25. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1994. – 289 с.
26. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.
27. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. – Донецк: Лебідь, 2000. – 319 с.

28. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
29. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
30. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – №1. – С.27-30.
31. Мазоха Д.С. Педагогіка / Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.
32. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків. – К.: Райдуга, 1995. – 139 с.
33. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 104 с.
34. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 288 с.
35. Мачнева О., Македонова Л. Особливості навчання каліграфічного письма // Початкова освіта. – 2007. – № 8 (392). – С. 3-8.
36. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению / Е.Ф. Соботович, Л.Е. Андрусишин, Л.И.Бартенева и др. – К.: Актуальна освіта, 1998. – 127 с.
37. Методика викладання української мови. Навчальний посібник за ред. С.І. Дорошенка. – К.: Вища школа, 1992. – 495 с.
38. Методичні рекомендації з навчання учнів із ЗПР самостійного виконання завдань з української мови / Н.І. Королько. – К.: ІЗМН, 1997. – 32 с.
39. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно видавничий відділ, 2007. – 204 с.

40. Момот Т.Л. Грамотійко: логопедичний зошит: №1, №2, №3 для розвитку усного і писемного мовлення. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2004. – 230 с.

41. Навчальні програми для загальноосвітніх закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». – 2012. – 392 с.

42. Наумчук. М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: Астон, 2005. – 352 с.

43. Обухівська А.Г. Корекційна сутність розвитку мовлення у спеціальному дошкільному закладі для дітей із ЗПР / А.Г. Обухівська. – К.: Думка, 1994. – С. 62-364.

44. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. – М: Просвещение, 1968. – 422 с.

45. Педагогіка: Хрестоматія / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге видання. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.

46. Пічугіна Т.В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації) // Дефектологія, – 1998. – № 1. – С. 6-13.

47. Подолання логопедичних проблем учнів молодших класів / Т.Бишова, О.Кондратюк. – К.: Шкільний світ, 2006. – 73 с.

48. Психологія / За ред. Ю.Л. Трофімова: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Либідь, 2005. – 560 с.

49. Про дошкільну освіту: Закон України: за станом на 25 листоп. 2005 р. / Верхов. Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2005. – 32 с. – (Серія «Закони України»).

50. Ремажевська Г.Й., Пічугіна Т.В., Маруніч Л.А. Як виявити у дитини схильність до порушень писемного мовлення. – Львів, 2005. – 82 с.

51. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс / Ю.В. Рібцун. – К.: Освіта України, 2011. – 292 с.

52. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей 3-є

видання, доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. – 107 с.

53. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К.: Промінь, 2000. – 75 с.

54. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов. – М.: Просвещение, 1979. – 405 с.

55. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическа структура речевої діяльності и механізми її формування / Е.Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.

56. Соботович Є.Ф. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс / Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко. – К.: Актуальна освіта, 2004. – 144 с.

57. Стадненко Н.М. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська; Ін-т дефектології АПН України., Український науково-методичний центр практичної та соціальної роботи АПН України. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 20 с.

58. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ: Просвіта, – 2004. – 263 с.

59. Тарасун В.В. Нетрадиційний метод навчання писемного мовлення: читання «з першого погляду» // Дефектологія. – 2000. – №4. – С 21-25.

60. Тищенко В.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам / В.В. Тищенко, Ю.В. Рібцун. – К.: Літера ЛТД. – 2006. – 128 с.

61. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.

62. Трофименко Л.І. Словотворення у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ / Л. І. Трофименко // Дефектологія. –2003. – №3. – С.45-48.

63. Український дефектологічний словник / За ред. В.І. Бондаря. – К.: Милосердя України, 2001. – 212 с.

64. Хрестоматія по логопедії. Навчальний посібник / Шеремет М.К., Мартиненко І.В. – К. : КНТ, 2006. – 532 с.

65. Чередніченко Н.В. Типи та механізми дисграфічних помилок у письмовому мовленні молодших школярів // Науково-методичний журнал «Логопедія». – 2012. – № 2. – С. 94-102.